

ПИТАННЯ ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ПРАВА

УДК 343.16 + 343.132.5

**СУТНІСТЬ ПРОКУРОРСЬКОГО НАГЛЯДУ, СУДОВОГО І ВІДОМЧОГО КОНТРОЛЮ
У РОЗРІЗІ ЗАСТОСУВАННЯ НЕГЛАСНИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ
У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ**

Кравченко А. Г.,

кандидат юридичних наук,
молодший радник юстиції,
Первомайський міжрайонний прокурор
Харківської області

Кравченко О. Є.,

аспірант кафедри кримінально-правових дисциплін
факультету права та масових комунікацій
Харківського національного університету
внутрішніх справ

Анотація: В статті встановлено роль та місце прокурорського нагляду, судового та відомчого контролю у правовому механізмі забезпечення охорони прав і свобод особи у сфері застосування негласних слідчих (розшукових) дій у кримінальному провадженні. Визначені основні відмінності між зазначеними видами діяльності. Пропонуються певні зміни до чинного законодавства, які необхідні для підвищення ефективності здійснення прокурорського нагляду за застосуванням негласних слідчих (розшукових) дій у кримінальному процесі.

Ключові слова: прокурорський надгляд, судовий контроль, відомчий контроль, оперативно-розшукова діяльність, досудове розслідування, судове провадження, негласні слідчі (розшукові) дії.

Аннотация: В статье установлена роль и место прокурорского надзора, судебного и ведомственного контроля в правовом механизме обеспечения охраны прав и свобод человека в сфере применения негласных следственных (розыскных) действий в уголовном производстве. Определены основные различия между указанными видами деятельности. Предлагаются определенные изменения в действующее законодательство, которые необходимы для повышения эффективности осуществления прокурорского надзора за применением негласных следственных (розыскных) действий в уголовном процессе.

Ключевые слова: прокурорский надзор, судебный контроль, ведомственный контроль, оперативно-розыскная деятельность, досудебное расследование, судебное производство, негласные следственные (розыскные) действия.

Annotation: This article determines the role and place of prosecutorial supervision, judicial and institutional control in the legal mechanisms for the protection of human rights and freedoms in the sphere of application of covert investigation (search) action in criminal proceedings. Identified key differences between these activities have been given. Proposed certain changes to the existing legislation those are necessary to improve the implementation of prosecutorial supervision over the use of covert investigation (search) action in criminal proceedings.

Key words: procurator's supervision, judicial review, institutional control, investigative activities, pre-trial investigation, legal proceedings, covert investigative (detective) actions.

Досліджуючи питання судового контролю за застосуванням негласних слідчих (розшукових) дій у кримінальному провадженні, слід зазначити, що судова влада виокремлюється такою формою діяльності як правосуддя, що передбачає розгляд і розв'язання на основі чинного законодавства економічних, політичних, управлінських та інших спорів, сторонами у яких можуть бути громадяни, їх об'єднання, юридичні особи, державні органи і органи місцевого самоврядування.

При цьому найголовнішою суспільною роллю судової влади в демократичному суспільстві є забезпечення панування права в ході розв'язання різноманітних юридичних конфліктів.

На думку А.Р. Туманянц, судовий контроль за додержанням прав і свобод людини є найбільш дієвою формою захисту прав і свобод, а також охоронюваних законом інтересів людини і громадянина. Право на судовий захист є одним із конституційних прав людини і громадянина, але на

відміну від інших прав воно слугує гарантією всіх прав і свобод людини і громадянина. В цьому – його особливість і основна цінність. Судовий захист у правовій державі виступає найбільш ефективною формою забезпечення прав особи [1, с. 7].

Здійснення судової влади покладено на відповідну систему судів. Кожен з них, незалежно від свого місця в судовій системі, від низового до верховного, вирішує конкретні справи самостійно, керуючись виключно законом і правосвідомістю, тобто є самостійним носієм судової влади. Цим судова влада принципово відрізняється від виконавчої, у системі, якої вищі органи керують нижчими і можуть давати вказівки щодо розв'язання питань, які входять до їх компетенції. Судова система не передбачає подібних відносин між її складовими елементами.

У сфері кримінального судочинства, суд, відповідно до статті 124 Основного Закону України [2] здійснює функцію правосуддя. Разом з тим, Конституція України [2] (статті 29–31) покладає на суд повноваження щодо винесення вмотивованого рішення про арешт, проникнення до житла чи до

іншого володіння особи, проведення в них огляду чи обшуку, а також прослуховування телефонних розмов, контролювання телеграфної та іншої кореспонденції.

Отже, в межах судової системи створюються оптимальні умови для здійснення неупередженого та ефективного контролю щодо застосування технічних засобів у кримінальному провадженні.

На думку сучасних вчених, судовий контроль здійснюється у трьох формах [3, с. 10]:

1. Попередній, що полягає у розгляді і вирішенні подань про проведення процесуальних і оперативних дій, пов'язаних з обмеженням конституційних прав громадян.

2. Подальший, що здійснюється у межах стадії досудового розслідування, коли судом розглядаються скарги на незаконні і необгрунтовані дії і рішення органу, що проводить досудове розслідування, слідчого і прокурора.

3. Подальший у судових стадіях процесу – це виявлення порушень, допущених при розслідуванні, у ході судового розгляду і на наступних стадіях процесу.

Основними вимогами до рішень органів розслідування, як об'єкта судової перевірки, є законність, обгрунтованість, вмотивованість, своєчасність, правильність, визначеність, грамотність, логічність, культура оформлення. Їх сукупність в узагальненому вигляді проявляється у змісті законності і обгрунтованості [1, с. 11].

Стаття 206 чинного КПК України [4], містить ряд положень, що стосуються загальних обов'язків судді щодо захисту прав людини. Разом з тим, результати дослідження статті 206 чинного КПК України [4] у контексті судового контролю за застосуванням технічних засобів у кримінальному провадженні, свідчать про необхідність критичного перегляду окремих її положень.

Як нами було встановлено у попередніх розділах цього дослідження, гарантії прав і свобод особи від необгрунтованого застосування технічних засобів у кримінальному провадженні включають у себе: гарантії права на життя; гарантії захисту честі і гідності; гарантії свободи та особистої недоторканості; гарантії недоторканості житла; гарантії таємниці листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції; гарантії недоторканості особистого і сімейного життя.

Виходячи із назви статті 206 чинного КПК України [4] «Загальні обов'язки судді щодо захисту прав людини», вказана стаття має містити положення, що стосуються:

– загальних обов'язків судді щодо забезпечення гарантії права на життя;

– загальних обов'язків судді щодо забезпечення гарантії захисту честі і гідності;

– загальних обов'язків судді щодо забезпечення гарантії свободи та особистої недоторканості;

– загальних обов'язків судді щодо забезпечення гарантії недоторканості житла;

– загальних обов'язків судді щодо забезпечення гарантії таємниці листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції;

– загальних обов'язків судді щодо забезпечення гарантії недоторканості особистого і сімейного життя.

Однак фактично стаття 206 чинного КПК України [4] містить виключно положення з питань загальних прав та обов'язків судді щодо забезпечення гарантії свободи та особистої недоторканості. А саме:

– право слідчого судді суду, в межах територіальної юрисдикції якого знаходиться особа, яка тримається під вартою, постановити ухвалу, якою зобов'язати будь-який орган державної влади чи службу особу забезпечити додержання прав такої особи;

– обов'язок слідчого судді постановити ухвалу щодо доставлення особи для з'ясування підстав позбавлення свободи, у разі отримання відомостей про обгрунтовану підозру, що вказана особа позбавлена свободи за відсутності судового рішення, яке набрало законної сили, або не звільнена з-під варти після внесення застави в установленому Кодексом порядку;

– обов'язок слідчого судді звільнити позбавлену свободи особу, якщо орган державної влади чи службова особа, під вартою яких тримається ця особа, не надасть судове рішення, яке набрало законної сили, або не доведе наявності інших правових підстав для позбавлення особи свободи;

– обов'язок слідчого судді під час будь-якого судового засідання зафіксувати заяву або прийняти від особи письмову заяву, у разі, якщо особа заявляє про застосування до неї насильства під час затримання або тримання в уповноваженому органі державної влади, державній установі (орган державної влади, державна установа, яким законом надано право здійснювати тримання під вартою осіб) та вжити інших передбачених КПК заходів;

– обов'язок слідчого судді вжити необхідних заходів для забезпечення особи, яка позбавлена свободи, захисником і відкласти будь-який розгляд, у якому бере участь така особа, на необхідний для забезпечення особи захисником час, якщо вона бажає залучити захисника або якщо слідчий суддя вирішить, що обставини, встановлені під час кримінального провадження, вимагають участі захисника

– інші права та обов'язки по забезпеченню гарантії свободи та особистої недоторканості.

У свою чергу, основні положення, які стосуються питань судового контролю за застосуванням технічних засобів у кримінальному провадженні (у тому числі – обов'язків судді щодо захисту прав людини, крім права на свободу та особисту недоторканість), містяться також у інших статтях КПК України [4].

Зокрема, судовий контроль передбачений у ході розгляду і вирішення клопотань про проведення слідчих (розшукових) дій пов'язаних з обмеженням конституційних прав громадян (статті 233 «Проникнення до житла чи іншого володіння особи»; 234 «Обшук» та інші), а також – негласних слідчих (розшукових) дій (глава 21 КПК України [4]).

Ураховуючи викладене, існує необхідність приведення назви статті 206 КПК України [4] до її фактичного змісту. З цією метою, нами пропонується викласти назву вказаної статті у такій редакції:

«Стаття 206. Загальні обов'язки судді щодо захисту прав людини на свободу та особисту недоторканість».

Судовий контроль у кримінальному провадженні, на думку сучасних науковців, є діяльністю суду направленою на перевірку законності і обґрунтованості дій і рішень посадових осіб, які здійснюють кримінальне провадження та повноти і всебічності розслідування справи, на підставі ініціативи суб'єктів кримінального процесу та осіб, інтересів яких торкається кримінальне провадження [3, с. 14].

Виходячи із визначення судового контролю у кримінальному провадженні, можливо сформулювати відповідне визначення у сфері застосування негласних слідчих (розшукових) дій: судовий контроль за застосуванням негласних слідчих (розшукових) дій у кримінальному провадженні – діяльність суду направлена на перевірку законності і обґрунтованості дій і рішень посадових осіб, які застосовують негласні слідчі (розшукові) дії у кримінальному провадженні на підставі ініціативи суб'єктів кримінального процесу та осіб, інтересів яких торкається кримінальне провадження.

До питання відомчого контролю за застосуванням негласних слідчих (розшукових) дій у кримінальному провадженні слід зауважити, що науковий аналіз законодавчої бази, а також структурний аналіз організації окремих державних органів, що задіяні у цих процесах, уможливив дійти висновку про те, що контроль як одна з форм керуючого впливу керівників різних ланок і рівнів є однією з основних прерогатив керівників будь-якої управлінської ланки відповідних підрозділів і здійснюється або безпосередньо самим керівником того чи іншого підрозділу, або через конкретних підлеглих, призначених для виконання цих обов'язків, із наступною доповіддю керівникові.

Контроль за діяльністю підрозділів впливає з закріпленої законодавством загальної функції управління й оперативного керівництва з боку керівників, що очолюють органи, до складу яких входять зазначені підрозділи.

Таким чином, відомчий контроль за застосуванням негласних слідчих (розшукових) дій у кримінальному провадженні у першу чергу здійснюється керівниками тих державних органів, що задіяні у відповідних процесах. Визначаючи нормативно-правовий статус цих органів, законодавець виділяє зазначену категорію посадових осіб, наділяючи їх повноваженнями щодо управління відповідними структурами. У свою чергу, така організація відомчого контролю дозволяє розробляти окремі відомчі документи, що містять методичні особливості організації та проведення заходів із застосуванням технічних засобів.

Безпосередніми суб'єктами відомчого контролю за застосуванням негласних слідчих (розшукових) дій у кримінальному провадженні є також керівники відповідних підрозділів різного рівня, обсяг повноважень для яких визначається відповідними відомчими нормативними актами.

Проведене нами дослідження положень чинного КПК України [4] свідчить, що на цей час існує ряд

положень вказаного документу із досліджуваного питання, які потребують наукового доопрацювання.

Так, у відповідності до вимог статті 41 КПК України [4], оперативні підрозділи органів внутрішніх справ, органів безпеки, органів, що здійснюють контроль за додержанням податкового і митного законодавства, органів Державної пенітенціарної служби України, органів Державної прикордонної служби України здійснюють слідчі (розшукові) дії та негласні слідчі (розшукові) дії у кримінальному провадженні за письмовим дорученням слідчого, прокурора. Під час виконання доручень слідчого, прокурора співробітник оперативного підрозділу користується повноваженнями слідчого. Співробітники оперативних підрозділів не мають права здійснювати процесуальні дії у кримінальному провадженні за власною ініціативою або звертатися за клопотаннями до слідчого судді чи прокурора. Доручення слідчого, прокурора щодо проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій є обов'язковими для виконання оперативним підрозділом.

Таким чином, стаття 41 КПК України [4] не містить положень щодо здійснення відомчого контролю за проведенням слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій у кримінальному провадженні співробітниками оперативних підрозділів.

Разом з тим, дослідження основних положень чинного КПК України [4], пов'язаних із застосуванням негласних слідчих (розшукових) дій у кримінальному провадженні свідчать про необхідність включення до КПК України відповідних положень.

Зокрема, більшість негласних слідчих (розшукових) дій, пов'язаних із втручанням у приватне спілкування із застосуванням технічних заходів, безпосередньо проводиться саме співробітниками оперативних підрозділів [5, с. 59; 6, с. 568], яким надане таке право у відповідності до статті 5 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» [7].

У відповідності до положень статті 8 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» [7], оперативним підрозділам для виконання завдань оперативно-розшукової діяльності за наявності передбачених статтею 6 Закону підстав надається право:

- негласно виявляти та фіксувати сліди тяжкого або особливо тяжкого злочину, документи та інші предмети, що можуть бути доказами підготовки або вчинення такого злочину, чи одержувати розвідувальну інформацію, у тому числі шляхом проникнення та обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи згідно з положеннями статті 267 КПК України;
- здійснювати аудіо -, відео контроль особи, зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж, електронних інформаційних мереж згідно з положеннями статей 260, 263–265 КПК України;
- здійснювати спостереження за особою, річчю або місцем, а також аудіо -, відео контроль місця згідно з положеннями статей 269, 270 КПК

України;

– здійснювати установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу згідно з положеннями статті 268 КПК України.

Законом України «Про оперативно-розшукову діяльність» [7] визначений порядок відомчого контролю за оперативно-розшуковою діяльністю (тобто – і за проведенням негласних слідчих (розшукових) дій у тому числі). У відповідності до частини 2 статті 9 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» [7], контроль за оперативно-розшуковою діяльністю здійснюється Міністерством внутрішніх справ України, центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну податкову і митну політику, Службою безпеки України, Службою зовнішньої розвідки України, спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади у справах охорони державного кордону, Управлінням державної охорони України, центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері виконання кримінальних покарань, розвідувальним органом Міністерства оборони України.

Ми вважаємо, що відповідні положення щодо відомчого контролю слід закріпити у чинному КПК України [4] та розширити їх дію по відношенню до гласних слідчих (розшукових) дій.

З урахуванням викладеного, існує необхідність доповнення статті 41 КПК України [4] частиною 4 наступного змісту: «4. *Контроль за проведенням слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій оперативними підрозділами здійснюється Міністерством внутрішніх справ України, Службою безпеки України, центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну податкову і митну політику, центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері виконання кримінальних покарань, спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади у справах охорони державного кордону*».

Сучасними науковцями процесуальний відомчий контроль визначено у якості діяльності начальника слідчого підрозділу та начальника органу, що проводить досудове розслідування, на підставі кримінального процесуального законодавства, нормативних та відомчих актів, яка направлена на розкриття кримінальних правопорушень, підвищення якості та скорочення строків провадження досудового розслідування, вжиття заходів щодо забезпечення відшкодування спричинених потерпілим збитків, забезпечення законності в діях підлеглих осіб [3, с. 10].

На сам кінець, виходячи з визначення процесуального відомчого контролю, можливо сформулювати відповідне визначення у сфері застосування негласних слідчих (розшукових) дій. Відомчий контроль за застосуванням негласних слідчих (розшукових) дій у кримінальному провадженні – це діяльність керівників відповідних підрозділів на підставі кримінального процесуального законодавства, нормативних та відомчих актів, яка направлена на забезпечення законності у ході застосування негласних слідчих (розшукових) дій підлеглими особами.

ЛІТЕРАТУРА

11. Туманянц А. Р. Судовий контроль за законністю і обґрунтованістю процесуальних рішень органів досудового слідства: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза» / А. Р. Туманянц. – Харків, 1998. – 16 с.
12. Конституція України // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – С. 141 (зі змінами і доповненнями).
13. Кирій Л. М. Відомчий, судовий контроль та прокурорський нагляд за відмовою в порушенні кримінальної справи: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза» / Л. М. Кирій. – К., 2007. – 17 с.
14. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квітня 2012 р. // Голос України. – 2012. – № 90-91 (зі змінами і доповненнями).
15. Шилін М. Оперативно-розшукова діяльність та негласні слідчі дії: проблеми правового регулювання у світлі нового Кримінального процесуального кодексу України / М. Шилін // Вісник Національної академії прокуратури України. – 2013. – №1. – С. 59-64.
16. Левендаренко О. О. Негласні слідчі дії в контексті захисту конституційних прав і свобод учасників кримінального провадження / О. О. Левендаренко, Д. В. Івашенко // Форум права. – 2012. – №4. – С. 567-571.
17. Про оперативно-розшукову діяльність: Закон України від 18 лютого 1992 р. № 2135-XII// Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 22. – С. 303 (зі змінами).
18. Про організацію діяльності органів досудового розслідування Міністерства внутрішніх справ України: Наказ Міністерства внутрішніх справ України від 09.08.2012 року №686, зареєстрований в Міністерстві юстиції України 22.10.2012 за № 1769/22081 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.rada.gov.ua.
19. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар: у 2 т. Т.1 / О. М. Бандурка, Є. М. Блажівський, Є. П. Бурдоль та ін.; за заг. ред. В.Я. Тація, В.П. Пшонки, А.В. Портнова. – Х.: Право, 2012. – 768 с.
20. Актуальні питання реформування та розвитку структури безпеки і оборони України. – Вип. 22 ; за ред. В. П. Горбуліна. – К. : ДП «НВЦ «Євроатлантикінформ», 2006. – 176 с.